

doc. ThLic. Mgr. Peter Laca, PhD.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave

Detašované pracovisko Rožňava

ORCID: 0000-0002-8682-2333

peter.laca16@gmail.com

KLASYFIKACJA BEZDOMNOŚCI Z PERSPEKTYWY PRACY SPOŁECZNEJ

KLASIFIKÁCIA BEZDOMOVECTVA Z HĽADISKA SOCIÁLNEJ PRÁCE

CLASSIFICATION OF HOMELESSNESS FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIAL WORK

ABSTRAKT

Bezdomność jest złożonym problemem społecznym charakteryzującym się szeregiem podstawowych czynników ekonomicznych i społecznych, takich jak ubóstwo, brak przystępnych cenowo mieszkań, upośledzenie zdrowia fizycznego i psychicznego, uzależnienia oraz wykluczenie ze środowiska społecznego i rodzinnego. Bezdomność jest także formą radykalnego wykluczenia dużej grupy osób na marginesie społeczeństwa i stanowi zjawisko socjopatologiczne, którego rozwiązanie wymaga kompleksowego podejścia. W artykule zajmujemy się problemem bezdomności z punktu widzenia jej klasyfikacji i wybranych typologii, opisujemy jej rozwój, formy, przyczyny, rodzaje, ale także środowisko, w którym występują osoby dotknięte tym zjawiskiem

oraz przedstawiamy możliwości instytucjonalnej interwencji kryzysowej dla osób bezdomnych i służb społecznych.

Słowa kluczowe: Bezdomność, osoby bezdomne, praca społeczna, służby socjalne.

ABSTRAKT

Bezdomovectvo je komplexný spoločenský problém, vyznačujúci sa radom základných ekonomických a sociálnych faktorov, ako je chudoba, nedostatok cenovo dostupného bývania, narušené fyzické a duševné zdravie, závislosti a vyčlenenie z komunity a rodinného zázemia. Bezdomovectvo je aj forma radikálneho vylúčenia početnej skupiny ľudí na okraj spoločnosti a predstavuje sociálno-patologický fenomén, ktorého riešenie si vyžaduje komplexný prístup. V príspevku sa zaoberáme problematikou bezdomovectva z hľadiska jeho klasifikácie a vybraných typológií, opisujeme jeho vývin, formy, príčiny, typy, ale aj prostredie, v ktorom sa jedinci postihnutí týmto javom vyskytujú a uvádzame možnosti inštitucionálnej krízovej intervencie pre osoby bez prístrešia a sociálne služby.

Kľúčové slová: Bezdomovectvo, osoby bez prístrešia, sociálna práca, sociálna služby.

ABSTRACT

Homelessness is a complex social problem, characterized by a number of basic economic and social factors, such as poverty, lack of affordable housing, impaired physical and mental health, addictions and exclusion from the community and family background. Homelessness is also a form of radical exclusion of a large group of people to the fringes of society and represents a socio-pathological phenomenon, the solution of which requires a comprehensive approach. In the contribution, we deal with the problem of homelessness from the point of view of its classification and selected typologies, we describe its development, forms, causes, types, but also the environment in which individuals affected by this phenomenon occur and we present the possibilities of institutional crisis intervention for homeless people and social services.

Keywords: Homelessness, homeless people, social work, social services.

ÚVOD

Téma bezdomovectva z pohľadu sociálnej práce je pre dnešok veľmi aktuálna, pretože s komunitou ľudí bez prístrešia sa možno stretať denodenne na ulici väčšieho či menšieho mesta všade vo svete. Fenomén bezdomovectva sa na Slovensku a v krajinách východnej Európy úplne logicky objavil náhle ako viditeľný sociálny problém až začiatkom deväťdesiatych rokov minulého storočia. Ťažko označiť niektoré konkrétne historické javy, udalosti či dokonca konkrétne osoby zodpovedné za jeho existenciu. Skôr je to problém individuálny. Niektoré osoby strácajú domov preto, že jednoducho nie sú schopné prispôbiť sa rýchlym zmenám modernej spoločnosti, ktoré tu za posledné roky intenzívne prebiehajú, nedokážu si zaobstaráť dostatok finančných prostriedkov pre riadny život. Väčšina z nich stráca bývanie v dôsledku svojej životnej krízy, straty zamestnania, rozpadu manželstva, bankrotu, závislosti na alkohole či omamných alebo psychotropných látkach, alebo len jednoducho z vlastnej, osobnej nezodpovednosti. Zo strany sociálnej práce existuje pomerne veľa možností, ako tejto skupine ľudí pomôcť. Cieľom príspevku je poukázať na príčiny a klasifikáciu bezdomovectva z hľadiska sociálnej práce a uviesť možnosti inštitucionálnej krízovej intervencie pre osoby bez prístrešia a sociálnej pomoci skupine ľudí, ktorí sú týmto javom ohrození.

CHARAKTERISTIKA BEZDOMOVECTVA

Bezdomovectvo znamená nielen stratu domova, ale aj stratu sociálnych a emocionálnych vzťahov človeka k človeku vrátane rodinných a priateľských vzťahov. Bezdomovectvom sa všeobecne označuje určitý spôsob života. Ako môžeme zistiť z rôznej dostupnej literatúry, existuje mnoho charakteristík a definícií vymedzujúcich pojem bezdomovectva. Sú to charakteristiky, ktoré sa pohybujú od úzkeho poňatia bezdomovectva, ako absencia strechy nad hlavou, cez charakteristiky zahŕňajúce

osoby žijúce v zariadeniach azylového typu a ubytovniach, až po najširšie charakteristiky obsahujúce osoby, ktorých bývanie je „neisté“. Autor Kraus [2007] uvádza, že bezdomovecťvo zahŕňa v sebe správania a procesy vedúce k strate zázemia, životných istôt, k spoločnému vylúčeniu. Strata strechy nad hlavou znamená pre človeka veľmi často viac, než si to vieme predstaviť. Nejde len o zaobídanie sa materiálneho zázemia (miesta prebývania), ale tiež o absenciu útočiska, miesta bezpečia, opory. Dochádza tu vo väčšine prípadov súčasne k strate blízkych a najbližších ľudí, k strate nevyhnutnej komunikácie a vo svojom dôsledku vedie k samote, izolovanosti, odcudzeniu sa okolitej spoločnosti. Môže tiež byť výrazom zúfalstva. Celospoločensky sa teda jedná o nežiaduci jav z hľadiska negatívnych dopadov do života. Bezdomovecťvo zaraďujú odborníci z oblasti sociálnej práce medzi sociálno-patologické javy, ktoré sú definované ako deštruktívne správania ľudí, skupiny alebo aj spoločensťva. Patrí sem patologické správanie, patogénne podmienky, kultúrne spoločenské podmienky a procesy, ktoré vyvolávajú alebo zapríčiňujú patologické správanie. [Laca, S., 2016].

Bezdomovecťvo je najčastejšie charakterizované ako sociálno-patologický jav, pričom podľa mnohých autorov možno považovať niektoré formy bezdomovecťva skôr za sociálno-ekonomický problém ako za sociálnu patológiu. Autor Laca, S. [2014] však upozorňuje, že bezdomovecťvo je najhorší prejav sociálneho vylúčenia. Týka sa nielen straty strechy nad hlavou, ale aj straty zdravia, vzdelania, zamestnania, rodinných vzťahov, psychických schopností a závislostí (hlavne alkoholu). Podobne aj Kilíková a Hrindová [2019] charakterizujú bezdomovecťvo ako extrémnu formu vylúčenia jedinca zo spoločnosti, ktorá môže mať zdravotný, sociálny, kultúrny, pracovný i materiálny charakter, čo sa prejavuje stratou prístrešia, sociálnych vzťahov, zamestnania, aktivity pre spoločnosť, stratou prístupu k zdravotnej starostlivosti, nezúčastňovaním sa na živote spoločnosti.

Autor Pěnkava [2002] klasifikuje bezdomovectvo ako extrémny prejav sociálnej nerovnosti. Vzniká v kombinácii nepriaznivej sociálnej situácie a nedostatočných sociálnych kompetencií jednotlivca. Ide o priesečník rizikového správania sa konkrétnej osoby a spoločenských javov (napr. kriminalita, žobranie, prostitúcia, domáce násilie, závislosť, chudoba). Pre spoločnosť predstavuje prejav absolútneho životného neúspechu a straty vzťahového, materiálneho i finančného zázemia. Preto verejnosť často vníma bezdomovectvo veľmi extrémne. Na jednej strane je skupina ľudí, ktorá nimi pohŕda a nenávidí ich, na druhej strane sú tí, ktorí s nimi súcítia. Len málo je takých, ktorí tento problém vidia racionálne. Samozrejme, že názor verejnosti je veľmi ovplyvnený vlastnou skúsenosťou s ľuďmi bez prístrešia. [Průdkova, Novotný, 2008]. Pre samotnú spoločnosť ľudia bez prístrešia predstavujú problém, pretože odlišným štýlom života a konania sa automaticky považujú za horších. Mnohí sú presvedčení o tom, že keby sa ocitli v rovnakej životnej situácii, správali by sa inak. Názor väčšiny je taký, že si za to môžu sami a preto si sami majú riešiť aj svoje problémy. *„Bezdomovci sú mnohokrát už dopredu odsúdení na zavrhnutie a podozrievanie, a to aj vtedy ak sa snažia niečo so svojím životom urobiť“*. [Beňová, 2008, s. 51]. Autorka Draganová [2008] k tomu uvádza, aby sa nezabúdalo, že ľudia bez prístrešia sú stále ľuďmi, majú svoje práva a svoju ľudskú dôstojnosť. Rozdiely medzi jednotlivcami a skupinami ľudí sú často faktorom, ktorý prispieva ku konfliktu. Keď uznáme, že sme nestranní a náš pohľad na seba a na iných je zaujatý, môžeme začať robiť kroky, ktorými sa zaujatosť dá eliminovať vo väčšej miere a tak následne dokážeme rešpektovať akékoľvek rozdiely bez toho, aby sme niekoho dopredu odsúdili a zavrhlí. [Laca, P., 2014]. Pritom musíme brať do úvahy právny dokument – *Listinu základných práv a slobôd*, ktorá je súčasťou Ústavy Slovenskej republiky, kde sa v čl. 3 odst. 1 uvádza, že: *„Základné práva a slobody sa zaručujú všetkým bez rozdielu pohlavia, rasy, farby pleti, jazyka, viery a náboženstva, politického či iného zmýšľania, národného alebo sociálne-*

ho pôvodu, príslušnosti k národnostnej alebo etnickej menšine, majetku, rodu alebo iného postavenia“. [Ústava SR, 2022]. Tento dokument potvrdzuje, že aj ľudia bez prístrešia majú svoje základné práva, slobodu a svoju ľudskú dôstojnosť.

Existuje neskutočne množstvo charakteristík a rôznych definícií, ktoré sa pokúšajú vystihnúť pojem bezdomovectvo, ale žiadna z nich tento závažný problém nedokáže vystihnúť v celom jeho rozsahu. Bezdomovectvo ako také je najčastejšie v odbornej literatúre spomínané vo vzťahu osoba a bydlisko, osoba a absencia domova. Kto nemá trvalé bydlisko je považovaný za človeka bez domova, bez prístrešia. O charakteristike a označení osôb pojmom bezdomovci pojednávame v nasledujúcej podkapitole.

DEFINOVANIE POJMU BEZDOMOVCI

Pod pojmom bezdomovci si veľa ľudí predstavuje zarastených, zapáchajúcich a špinavých jedincov, ktorí sa potulujú blízko stanice, obchodných centier na ďalších iných miestach, kde je väčšia koncentrácia ľudí. Bezdomovci, teda osoby bez prístrešia tvoria rôznorodú skupinu ľudí, ktorí sa líšia nielen výzorom a svojou povahou, ale aj spôsobom riešenia rôznych situácií. Týchto ľudí spája fakt, že ostali bez prístrešia a pokúšajú sa nejako „prežiť“. Ľudia bez prístrešia sú veľmi rôznorodá skupina obyvateľov, v ktorej môžeme nájsť ľudí inteligentných i ľudí s duševnou poruchou, alkoholikov aj abstinentov. Jednu vec majú však spoločnú, a to že budúcnosť sa im zrútila ako domček z kariet. Na úrovni Európskej únie neexistuje žiadna spoločná definícia ľudí bez domova a definície v jednotlivých členských štátoch sa líšia. V odbornej literatúre sú však bezdomovci zadefinovaní ako osoby bez prístrešia, sociálne slabí alebo neprispôsobiví občania. Spolu so stratou prístrešia u nich nastupuje aj strata fyzického zázemia, osoba stráca svoje práva a osoba sa stáva sociálne izolovanou. [Marek, Strnad, Hotovcová, 2012].

V súčasnosti je termín bezdomovec synonymom pre „zanedbaného, špinavého, zapáchajúceho a obťažujúceho človeka, hlavne muža“ [Průdková, Novotný, 2008, s. 9-10]. V Slovníku súčasného slovenského jazyka (2006, s. 264) je bezdomovec definovaný ako „človek, ktorý nemá stále bydlisko, (vlastný) domov“. Z tejto definície vychádzajú aj autori Průdková a Novotný [2008], podľa ktorých je bezdomovcom človek, ktorého životné okolnosti vylúčili zo spoločnosti, postihla ho strata obydlia, prípadne je ohrozený touto stratou, žije na verejných miestach alebo v nevyhovujúcich bytových podmienkach. Tento svoj pohľad na bezdomovca ešte dopĺňajú o slová, že ide „predovšetkým o človeka bez domova“. Podľa nami uvedených autorov, domov nie je len strecha nad hlavou, ale aj miesto, kde je človek obklopený láskou a starostlivosťou, zázemím, miestom vzájomného obdarovávania, kam sa človek môže kedykoľvek vrátiť a dostane sa mu vreloho prijatia, istoty, bezpečia, ochrany a podpory v núdzi.

Podľa autorky Vágnerovej [2008] je bezdomovcom osoba, ktorá nemá prístrešie, ale oficiálne má trvalý pobyt, ktorý z rôznych dôvodov buď nechce, alebo nemôže využívať. Zároveň takýto človek je väčšinou nezamestnaný, vzťahy s rodinou a príbuznými sú natoľko narušené, až úplne stratili svoju funkciu. K spoločnosti ho neviažu žiadne väzby, preto ostáva izolovaným na jej okraji. Túto skutočnosť potvrdzuje aj Draganová [2006, s. 178], podľa ktorej bezdomovectvo znamená aj „extrémnu formu vylúčenia jedinca zo spoločnosti, ktorá môže mať charakter sociálny, zdravotný, kultúrny, pracovný a materiálny (bytový), čo sa prejavuje stratou obydlia, sociálnych vzťahov, zamestnania, atraktivity pre spoločnosť, stratou prístupu k zdravotnej starostlivosti, nezúčastňovaním sa na živote spoločnosti.“ Průdková a Novotný [2008] poukazujú na to, že okrem straty bývania ide bezdomovectvo ruka v ruku aj so stratou domova, sociálnym vylúčením a odsunutím človeka na okraj spoločnosti. Pre bezdomovectvo ako vážny problém spoločnosti je typické, že nedovoľuje prijateľným spôsobom uspokojovať potrebu bývania. Barták

[2004, s. 5-6] uvádza, že podľa najužšej definície bezdomovectva sa jedná o ľudí „*bez strechy nad hlavou*“. Širšia definícia pokladá za bezdomovcov aj tých, ktorí bývajú v ubytovniach či azylových zariadeniach. Pod najširšiu definíciu spadajú aj tí, u ktorých sú bytové podmienky neisté.

V Slovníku sociálnej práce je bezdomovec definovaný ako človek žijúci bez stáleho bývania, a zvyčajne aj bez trvalého zamestnania, odrezaný od zdrojov, ktoré sú inak bežne dostupné iným občanom. [Matoušek, 2003]. Slovenský Slovník sociálneho pracovníka považuje za bezdomovcov občanov, ktorí sú z najrozličnejších dôvodov v momentálnej situácii bez možnosti trvalého alebo prechodného ubytovania, možnosti užívania základných hygienických potrieb a možnosti stravovania. Ide o ľudí, ktorí sú neprispôsobiví spoločenským normám, ide o ľudí vracajúcich sa z výkonu trestu odňatia slobody, alkoholikov, narkomanov, ako aj trvalo či prechodne nezamestnaných. [Strieženec, 1996]. V sociálnej oblasti sú bezdomovci - podľa Mareka, Strnada a Hotovcovej [2012, s. 16], začlenení medzi osoby „*v sociálnej núdzi, občanov neprispôsobivých*“, konkrétne medzi „*občanov, ktorí žijú nedôstojným spôsobom života*“. Samotné osoby bez trvalého prístrešia sa dlho odmietajú nazývať bezdomovcami. Tento výraz považujú za stigmatizujúci. Podľa uvedených autorov je bezdomovcom „*človek, ktorý žije mimo spoločnosti, pričom mu tento stav vyhovuje*.“ Na základe uvedeného výrazu podľa daných autorov možno konštatovať, že bezdomovectvo sa považuje za syndróm komplexného sociálneho zlyhania, ktorý sa prejavuje neschopnosťou rešpektovať a zvládať bežné spoločenské požiadavky.

Pojem slov bezdomovci a bezdomovectvo môže vo väčšej miere spadať do sociologickej kategórie, pretože sa týmto označuje sociálny jav. Pojmy bezdomovec a bezdomovci sú na verejnosti pomerne rozšírené, ale zvyčajne sú spojené s negatívnym predporozumením, vzbudzujú negatívne emócie, sú pejoratívne a stigmatizujúce. Pod týmto označením si ľudia predstavia osoby v špinavých páchnucich šatách, zvyčajne pod vplyvom alkoholu, ktoré obťažujú okoloidúcich žobraním a vulgariz-

mami. Označenie pojmu bezdomovec je istou formou depersonalizácie, kedy prioritným hľadiskom je hodnotenie sociálneho deficitu. Bezdomovec do istej miery prestáva byť pre verejnosť človekom. Vzhľadom na prístup sociálnej práce je preto veľmi dôležité zdôrazniť, že ide o osobu a človeka. Preto je vhodné uprednostňovať termín „človek bez domova“, alebo „osoba bez domova, osoba bez prístrešia“. V právnej terminológii sa na Slovensku výraz bezdomovec, ani osoba bez domova či osoba bez prístrešia nepoužíva. V Zákone č. 448/2008 o sociálnych službách v §2 sa hovorí, že fyzická osoba, ktorá nemá zabezpečené nevyhnutné podmienky na uspokojovanie základných životných potrieb, a ktorá nemá zabezpečené ubytovanie alebo nemôže doterajšie bývanie užívať, definuje sa tu nepriaznivá sociálna situácia, teda „*ohrozenie fyzickej osoby sociálnym vylúčením alebo obmedzenie jej schopnosti sa spoločensky začleniť a samostatne riešiť svoje problémy i) z dôvodu straty bývania alebo ohrozenia stratou bývania.*“ Na základe uvedeného sa v tomto zákone definuje v §6, že fyzická osoba má právo na poskytovanie sociálnych služieb, ktoré majú zabezpečiť, aby boli u osoby zachované všetky ľudské práva a slobody. Zákon č. 599/2003 o pomoci v hmotnej núdzi používa výraz „*občan v hmotnej núdzi*“, pričom najbližšie opisné vyjadrenie statusu bezdomovca môžeme nájsť v §19 uvedeného zákona pri definovaní foriem poskytovania dávky v hmotnej núdzi a príspevkov k dávke. Tento zákon hovorí a stanovuje o možnostiach poskytovania dávky a príspevkov v peňažnej, vecnej alebo kombinovanej forme. A práve definovanie vecnej formy v podobe poskytnutia jedného teplého jedla denne, nevyhnutného ošatenia a prístrešia je charakteristickým opisom sociálneho statusu bezdomovca.

Ako sme už vyššie uviedli, označenie pojmom bezdomovci - sa všeobecne hovorí osobám žijúcim „bez prístrešia“. Logicky teda vyplýva, že základným znakom týchto ľudí je pobyt doslova na ulici, mimo obydlia. Z hľadiska všeobecnej typológie prostredia je možné tvrdiť, že ľudia bez domova, sa z hľadiska veľkosti prostredia, zdržujú predovšetkým

v lokálnom prostredí, teda v priestore spojenom spravidla s pôvodným bydliskom bezdomovcov, miestom, kde majú rodinu, kde predtým pracovali a pod.. Z hľadiska podielu človeka na podobe prostredia sa jedná o prostredie prirodzené, teda také, ktoré nie je človekom utvárané. Ide potom o prostredie predovšetkým mestské a veľkomestské. Z hľadiska vedného odboru sociálna práca, a tiež sociálna pedagogika treba takisto podotknúť, že z pohľadu pôsobiacich podnetov, a to čo do frekvencie, sa jedná o prostredie podnetovo chudobné, z hľadiska pestrosti podnetovo jednostranné a z pohľadu kvality, podnetovo chybné. Možno ho považovať za prostredie deviačné, ktoré neposkytuje vôbec záruku žiaduceho vývoja, rozvoja osobnosti a priamo ju ohrozujú.

PRÍČINY BEZDOMOVECTVA

Príčin, ktoré môžu za stratu strechy nad hlavou je množstvo a sú veľmi rozmanité. Tak ako nie sú ľudia bez prístrešia rovnakí, nie sú rovnaké ani príčiny, ktoré ich k tejto forme života priviedli. Za celospoločenské dôvody bezdomovectva sa zväčša považuje nedostatok cenovo dostupných bytov, vysoká nezamestnanosť, nízke mzdy, odchod z inštitúcií, domáce násilie, psychická alebo fyzická choroba alebo látková závislosť. Často býva náročné rozpoznať príčinu a dôsledok bezdomovectva, napr. niekto sa dostane na ulicu pre závislosť, pretože všetky financie vkladá do automatov, alkoholu alebo drog. Na druhej strane, niekedy sa jedinec stáva alkoholikom až na ulici. Ku strate domova často dochádza pod vplyvom vonkajších (objektívnych) faktorov vyplývajúcich zo sociálnej politiky štátu, nezamestnanosti, rastúcej miery chudoby a vnútorných (subjektívnych) faktorov jedinca, ako je napr. strata zamestnania, nefunkčná rodina, poruchy osobnosti [Průdková, Novotný, 2008].

Strata domova je výsledkom objektívnych a subjektívnych príčin. Autor Marek [2012, s. 17] uvádza, že *„objektívne príčiny bývajú prisudzované k systémovej chybe a bezdomovec je jej obeťou, subjektívna príči-*

na bezdomovectva poukazuje na nepriaznivé vlastnosti jedinca. Zatiaľ čo systémové príčiny môže odstrániť štát, subjektívne príčiny musí zmeniť sám klient“. Sociálny pracovník musí hľadať príčiny bezdomovectva, teda príčiny tejto krízy, aby ju spoločne s klientom, s osobou bez prístrešia mohol aj riešiť. Hradecká, Hradecký [1996] usporiadali subjektívne príčiny do štyroch na seba logicky nadväzujúcich kategórií, a to:

Materiálne – akými sú: strata či neisté bývanie, strata zamestnania, dlhy, zlé hospodárenie s vlastným rozpočtom, strata živiteľa rodiny či strata majetku.

Vzťahové – medzi ne patria: rodinné a manželské problémy, narušenie vzťahov medzi rodičmi a deťmi, rozvod, násilie v rodine.

Osobné – ku ktorým patrí: mentálne alebo telesné postihnutie, duševná alebo telesná choroba, alkoholizmus, patologické hráčstvo.

Inštitucionálne – ako sú: prepustenie z väzby či ústavu, odchod z detského domova, násilie v rodine alebo zanedbávanie dieťaťa.

Príčiny bezdomovectva sú u oboch pohlaví rozdielne. U mužov viac prevládajú materiálne a osobné príčiny, pretože muži svoje bezdomovectvo neskrývajú, aktívne využívajú ponúkané služby. U žien prevládajú vzťahové príčiny, pričom ženy sa zo všetkých síl snažia predísť viditeľnému bezdomovectvu. Inštitucionálne príčiny môžu za stratu domova najmä u detí a mladých ľudí. [Hradecká, Hradecký, 1996].

Autor Bariak [2018] uvádza, že Britská organizácia Shelter : The housing and homelessness charity klasifikuje príčiny bezdomovectva na **osobné a štrukturálne**. *Osobné príčiny* bezdomovectva predstavujú individuálne faktory, ktorými sú nedostatok kvalifikácie, nedostatok sociálnej podpory, zadlženosť, zlé fyzické a duševné zdravie, látkové i nelátkové závislosti, skúsenosť s bezdomovectvom rodín; tiež *nedostatočné rodinné zázemie* – rozpad rodiny, sexuálne zneužívanie v detstve, mladosti, skúsenosť s bezdomovectvom rodín; *strata inštitucionálneho zázemia* –

odchod zo zariadenia alebo organizácie, napr. z armády alebo väzenia. **Štrukturálne príčiny bezdomovstva** sú sociálnej a ekonomickej povahy a často sú mimo kontroly postihnutého jedinca alebo rodiny. Ako štrukturálne príčiny sa uvádzajú nezamestnanosť, chudoba, nedostatok dostupného bývania, štruktúra a správa dávok v oblasti bývania, zrušenie zariadení, napr. zrušenie dlhodobých psychiatrických nemocníc.

V prípade príčin bezdomovectva ide vždy o kombináciu viacerých faktorov. Strate domova zvyčajne predchádza kríza. Môže ísť o náhlu stratu zamestnania, nadmerné užívanie alkoholu, rozpad rodiny. Krízová situácia môže spôsobiť, že jedinec zanedbá svoju ekonomickú situáciu a prestane sa o seba starať. Žiadny človek nie je na ulici dobrovoľne, nezvolil si bezdomovectvo za spôsob svojho života. Nevieme o nikom, kto by povedal, už ma nebaví spať v suchu v čistej posteli, už si nechcem brať jedlo z chladničky a jesť pri stole, radšej budem vyberať z popolníc a spať na lavičke v parku. Každé rozhodnutie opustiť bývanie je niečím podmienené, a to napríklad spormi v rodine, zneužívaním, týraním, rozpadom vzťahov a podobne. Strate domova zvyčajne predchádza kríza. Špatenková a kol. [2004] definujú podľa Thoma vonkajšie a vnútorné príčiny krízy. Príčinou vonkajších príčin kríz môže byť strata, voľba alebo akákoľvek zmena vonkajších podmienok, ktoré vedú k vzniku netypickej situácie pre jedinca. Vnútorné príčiny krízy jedinca sú spôsobené neschopnosťou jedinca zvládnuť vlastný vývoj. Spôsobená kríza je subjektívnym stavom každého jedinca. Kríza v podobe straty prístrešia prechádza viacerými štádiami, pričom negatívne dôsledky sa v každej z fáz stupňujú. Tvrdoň a Kasanová [2004] uvádzajú tri štádiá bezdomovectva. Prvé štádium je charakteristické snahou o zaradenie sa do života, jedinec „*si hľadá prácu, usiluje sa o nadviazanie kontaktu s rodinou a priateľmi, stará sa o zovňajšok, ešte verí v zlepšenie situácie, má svoje sny o lepšej budúcnosti, postupne naráža na jeden neúspech za druhým.*“ Druhé štádium je fáza regresie, prejavuje sa stratou sebaúcty, záujmu o zovňajšok, záujmu zamestnanie a v treťom štádiu nastáva re-

zignácia, nastupuje závislosť jedinca od iných, žobranie, alkoholizmus, zvyšuje sa agresívne správanie.

Európska komisia (komisariát Zamestnanosti, sociálnych záležitostí a začlenenia) poukazuje nielen na príčiny kríz, ale konkrétne uvádza ako príčiny bezdomovectva v Európskej únii, sedem typických príčinných javov, ktorými sú: *Nezamestnanosť a chudoba, migrácia. starnutie (dosiahnutie seniorského veku), zdravotné problémy, rozpad rodiny (rozpad príbuzenských vzťahov), nedostatok dostupného bývania, nedostatočná podpora ľudí opúšťajúcich zariadenia – detské domovy, nemocnice, väzenia alebo iné verejné inštitúcie.* [Bariak, 2018]. Poznanie jednotlivých príčin je potrebné pre nastavenie správnych cieľov sociálnej podpory. Často býva náročné rozpoznať príčiny a dôsledok bezdomovectva. Pokiaľ sa jedinec stáva bezdomovcom z akýchkoľvek uvedených príčin (primárne príčiny), je dôležité pri práci s ľuďmi bez domova, bezdomovcami hľadať nielen príčiny, ale aj dôvody, prečo stále zostávajú na ulici (sekundárna príčina). Niekedy sa však stáva, že jedinci sa vracajú na ulicu dobrovoľne (terciálna príčina). V tomto prípade, ako uvádzajú Marek, Strnad, Hotovcová [2012] je rizikovým faktorom to, že títo jedinci sa nevedia začleniť do spoločnosti.

TYPOLÓGIE A FORMY BEZDOMOVECTVA

Typológie a formy bezdomovectva poukazujú na jeho rôznorodosť a určujú tiež rozdielnosť prístupu sociálnej práce pri kontakte s určitým typom ľudí bez prístrešia. V tejto časti príspevku uvádzame Európsku typológiu bezdomovectva a vylúčenia z bývania ETHOS (European Typology of Homelessness and Housing Exclusion), ktorá klasifikuje ľudí bez domova *podľa spôsobu bývania*. Prvá verzia typológie ETHOS obsahuje štyri operačné kategórie:

1. **Osoby bez prístrešia (rooflessness)** – táto kategória zahŕňa ľudí, ktorí žijú priamo na ulici, prespávajúci vonku (v prírode,

pod mostom, v kanáloch a pod.), alebo na verejných priestranstvách (stanice, čakárne a pod.) a zahŕňa aj ľudí, ktoré využívajú núdzové ubytovanie za účelom prenocovania (krízové ubytovanie v nocľahárni, nízkoprahové zariadenia).

2. **Osoby bez obydlija, bez bývania (houselessness)** – táto kategória zahŕňa ľudí, ktorí využívajú služby útulkov, núdzových bývaní či krízových stredísk.
3. **Osoby s neistým bývaním (living in insecure housing)** – ide o ľudí, ktorí užívajú bývanie bez právneho dôvodu (bývanie bez nájomnej zmluvy, bývanie v nezákonne obsadených budovách), o ľudí ohrozených vystaňovaním a ľudí žijúcich pod hrozbou domáceho násillia.
4. **Osoby s neprimeraným bývaním, nevyhovujúce bývanie (living in inadequate housing)** – ide o ľudí, ktorí žijú v mobilných, neštandardných a provizórnych obydliach (unimobunky, karavany, chatky, chatrče, búdy, dočasné stavby), kde ubytovanie je bez elektriny, plynu, vody.

V súčasnosti existujú dve verzie typológie ETHOS. Komplexnejšia verzia je určená pre odborníkov a akademických pracovníkov (obsahuje 13 operačných kategórií). Jednoduchšia ETHOS Light verzia je určená pre každého záujemcu o problematiku bezdomovectva a bezdomovcov. [Bariak, 2018].

Ďalšia typológia triedi týchto ľudí *podľa ich vzťahu k verejnému priestoru* do troch skupín (*zjavní, skrytí a potenciálni bezdomovci*). Tvrdoň a Kasanová [2004] bližšie prezentujú ich viditeľné znaky následovne: **Zjavní (viditeľní) bezdomovci** - osoby, ktoré žijú na uliciach a vyhľadávajú ubytovanie v nocľahárňach, útulkoch charitatívnych organizácií. Je to najviditeľnejšia časť bezdomoveckej populácie. U tejto skupiny už naplno prebehol proces desocializácie (vyčleňovania jedinca zo spoločnosti), ktorý sa nevie prispôbiť sociálnym normám. **Skrytí**

bezdomovci - osoby bez prístrešia, ktoré nevyhľadávajú verejné či charitatívne služby, aby našli nocľah. Prespávajú v pivniciach, starých domoch, kanáloch, vagónoch a pod., v lepšom prípade prespávajú u známych. Na pohľad nie je zjavné, že sú bezdomovcami. Starajú sa o svoj vzhľad, nosia čistý odev. Od viditeľných bezdomovcov sa dištancujú, dokonca nimi opovrhujú. Pomoc sociálnych pracovníkov vyhľadávajú hlavne v zime, svoj pobyt často menia, takže je náročné zistiť ich počet.

Potenciálni bezdomovci - osoby, žijúce v rozličných zložitých životných situáciách spojených s ťažkosťou udržať si byt, často sú to tí, ktorí čakajú na prepustenie z inštitucionálnych zariadení. Tieto osoby sú väčšinou zamestnané a majú kde bývať, no v skutočnosti je len otázkou času, kedy sa ocitnú na ulici. Často ide o väzňov prepustených z výkonu trestu odňatia slobody, ľudí prepustených z psychiatrickej liečebne, na ktorých nikto nečaká. Niekedy sú to mladí ľudia, ktorí boli vychovaní v detskom domove a po dovŕšení dospelosti tento domov opúšťajú, pričom návrat do rodiny nie je možný. Ďalší ohrození bezdomovectvom sú ľudia žijúci v podnájme, rozvedení, nezamestnaní a pod..

Draganová [2008] ešte rozlišuje bezdomovcov vrámci *ich vzťahu k verejnému priestoru na krátkodobých a dlhodobých bezdomovcov*.

Krátkodobí bezdomovci - sú to osoby žijúce už veľmi dlhý čas na ulici - ocitli sa tam náhle, ale pokiaľ sa im dostane účinnej pomoci, sú schopní začleniť sa do spoločnosti. **Dlhodobí bezdomovci** – sú to osoby žijúce na ulici so špecifickými návykmi a len ťažko sa vracajú a integrujú do spoločnosti. V odbornej literatúre sa môžeme ešte dočítať o typológii bezdomovectva z časového hľadiska (*krátkodobé, dlhodobé, chronologické, epizodické, prechodné*), z *hľadiska úspešnosti sociálneho začlenenia* (aspekt resocializácie), z *hľadiska príčin* (*subjektívne a objektívne*) a mnohé ďalšie.

MOŽNOSTI KRÍZOVEJ INTERVENCIE PRE OSOBY BEZ PRÍSTREŠIA

Krízová intervencia predstavuje proces interakcie pracovníka v krízovej intervencii s klientom, ktorý sa ocitol v kríze. Krízová intervencia, ako uvádza Šrobárová [2014] prebieha vo viacerých fázach a jej cieľom je pomôcť klientovi. Táto pomoc je zameraná na poskytovanie komplexného poradenstva (*sociálne, psychologické, právne a ekonomické*), poskytovanie sociálnej pomoci a sociálnych služieb (*krízová intervencia, sociálna asistencia, telefonická linka, individuálny prístup, prevencia*), eliminovanie násilia a jeho negatívnych následkov v spoločnosti, ochranu ľudských a občianskych práv a právom chránených záujmov klientov všetkých vekových kategórií, prevenciu sociálno-patologických javov, prevenciu prehlbovania negatívnych dôsledkov krízy, kooperáciu s policajnými zbraňmi, so štátnymi úradmi a neštátnymi organizáciami a združeniami, vydávanie a distribúciu informačných materiálov pre širokú verejnosť týkajúca sa poslania a náplni práce jednotlivých krízových stredísk.

Krízovú intervenciu môžeme odborne nazvať metódou práce s klientom v situácii, ktorú prežíva ako záťažovú, nepriaznivú, ohrozujúcu. Pritom klientovi pomáha sprehľadniť a štrukturovať jeho prežívanie a zastaviť ohrozujúce či iné kontraproduktívne tendencie v jeho správaní. Krízová intervencia sa zameriava len na tie prvky klientovej minulosti alebo budúcnosti, ktoré bezprostredne súvisia s jeho krízovou situáciou. Za jej hlavné aktivity považujeme napríklad poskytovanie emocionálnej podpory, pocitu bezpečia, identifikácie problému, ktorý je treba riešiť, ale aj vytvorenie plánu pomoci.

Aktuálny zákon o sociálnych službách na Slovensku, ktorý je účinný od 1.9.2019 hovorí, že sociálna služba je odbornou činnosťou, ktorá je zameraná na prevenciu vzniku nepriaznivej situácie, riešenie nepriaznivej situácie alebo zmiernenie nepriaznivej sociálnej situácie fyzickej

osoby, rodiny alebo komunity. To znamená, že nepriaznivá sociálna situácia podľa tohto zákona je ohrozenie fyzickej osoby vylúčením alebo obmedzením jej schopnosti sa spoločensky začleniť. Medzi dôvodmi nepriaznivej sociálnej situácie fyzickej osoby zákon zaraďuje: „*ohrozenie správaním iných fyzických osôb, alebo ak sa stala obeťou správania iných fyzických osôb, zotrvávanie v priestorovo segregovanej lokalite s prítomnosťou koncentrovanej a generačne reprodukovanej chudoby, stratu bývania alebo ohrozenie stratou bývania*“. [Zákon č. 448/2008 Z. z. § 2 ods. 2]. Tento zákon ďalej definuje v § 24, že na riešenie nepriaznivej sociálnej situácie fyzickej osoby sa poskytujú **sociálne služby krízovej intervencie**, ktoré môžu mať aj nízkoprahový charakter.

Sociálne služby, ktoré majú nízkoprahový charakter sú dostupné fyzickej osobe a nie je potrebné sa preukazovať dokladom totožnosti, ich cieľom je podpora začlenenia osoby do spoločnosti. V rámci sociálnych služieb poskytujú konkrétne krízovú intervenciu: *terénna sociálna služba krízovej intervencie* (špecifický streetworker pre drogovu závislých a nešpecifický streetworker pre ľudí na okraji spoločnosti a bezdomovcov); *zariadenia poskytujúce sociálne služby* (nimi sú nízkoprahové denné centrum, integračné centrum, komunitné centrum, nocľaháreň, útulok, domov na polceste, zariadenie núdzového bývania, azylové domy); *nízkoprahová sociálna služba pre deti a rodinu*.

Čo sa týka možnosti sociálnej pomoci pre osoby bez prístrešia, na Slovensku existujú dva typy zariadení pracujúcich s osobami bez prístrešia, konkrétne sú to: štátne zariadenia, ktorých zriaďovateľom je štát a snažia sa pomôcť bezdomovcom v rámci príslušného okresu a **neštátne zariadenia**, ktorých zriaďovateľom sú neštátne subjekty – cirkevné alebo občianske združenia, dobročinné spolky, svojpomocné skupiny, mimovládne a neziskové organizácie, charitatívne dobrovoľnícke organizácie. Na tomto mieste chceme ešte podotknúť, že tretí sektor poskytuje pomoc bezdomovcom v podobe mimovládnych a neziskových organizácií a kompenzuje nepostačujúce možnosti štátnych zariadení.

Inštitúcie a zariadenie na Slovensku poskytujú osobám bez prístrešia najčastejšie stravu, odev, hygienu, prístrešok, základné sociálne poradenstvo, vybavovanie dokladov, úradných náležitostí a pod..

Jedným zo štátnych zariadení ambulantnej sociálnej služby sú nízkoprahové denné centrá, ktoré poskytujú čisté prostredie, v ňom si môžu osoby oddýchnuť, najesť sa. V týchto centrách by mali mať k dispozícii napríklad mikrovlnnú rúru, kanvicu, zároveň môžu využiť hygienické zariadenia a vyprať si oblečenie. Každý kto vstupuje do tohto centra má poznať vnútorný poriadok a nesmie doň vstúpiť opitý, ani trpiaci infekčnou chorobou. Klientom sa tu poskytuje sociálne poradenstvo, krízová intervencia, sprostredkovanie práce a pod.. Cieľom tejto služby je zvýšenie informovanosti, pomoc pri vybavovaní dokladov, zlepšenie kontaktu s blízkymi a zvýšenie motivácie klienta k zlepšeniu kvality života.

Ďalšou možnosťou inštitucionálnej krízovej intervencie pre osoby bez prístrešia sú nocľahárne. Nocľahárne poskytujú služby hygieny a možnosť prenocovania za poplatok. Je možné tieto služby poskytovať jednorázovo, avšak môžu byť realizované opakovane. V nich sú pre klientov k dispozícii sociálni pracovníci, ktorí poskytujú sociálne poradenstvo, kontakt s blízkymi. Táto služba vyhľadávaná skôr osobami, ktoré sú už na ulici dlhšie a nevedia alebo sa nechcú prispôbiť pravidlám azylového domu alebo iného zariadenia. Najviac sú využívané v zimnom období. Azylové domy takisto poskytujú sociálne služby pre osoby bez prístrešia, ale majú isté nároky na klienta, ktoré musí dodržiavať. Očakáva sa, že klient vyrieši svoje problémy v priebehu niekoľkých týždňov až mesiacov, klient si zostavuje v spolupráci so sociálnym pracovníkom individuálny plán na dosiahnutie tohto riešenia, klient musí byť aktívny a preukazovať snahu postaviť sa na vlastné nohy. Za pobyt musí platiť, poskytuje sa mu priestor na uspokojenie základných potrieb a pocit bezpečia.

Ako ďalšia možnosť inštitucionálnej krízovej intervencie pre osoby bez prístrešia je aj Dom na pol cesty - je určený pre ľudí do 26 rokov,

ktorí prešli ústavnou, ochrannou výchovou alebo sa im skončil výkon trestu. Klient tu môže zostať len jeden rok a musí byť aktívny pri hľadaní zamestnania.

Z praxe samospráv i neziskových organizácií s ľuďmi bez domova vyvstáva potreba ďalších intervenčných sociálnych služieb, ktoré je nevyhnutné poskytovať, zákon ich však nedefinuje. Ide predovšetkým o streetwork, mobilnú ošetrovňu a chránené dielne pre cieľovú skupinu osôb bez prístrešia.

ZÁVER

Pod vplyvom nerovnomerného spoločensko-ekonomického vývoja dochádza k nárastu počtu osôb, ktorých ocitnutie v zlej životnej situácii môže vyústiť do bezdomovectva. Bezdomovectvo je realitou dnešnej doby, ktorá zamestnáva úrady, vytvára vrásky na čele komunitným pracovníkom a u bežných ľudí vyvoláva rozporuplné názory. Najjednoduchšie je hodiť toto bremeno na plecia charitatívnych, humanitárnych a neštátnych inštitúcií. A pritom by riešiť problém bezdomovectva malo byť v záujme štátu, pretože bezdomovectvo patrí medzi sociálno-ekonomické problémy spoločnosti a na jeho eliminovanie musí participovať aj sociálna politika. Možným zásahom a riešením krízy z hľadiska sociálnej práce je práve krízová intervencia, ktorá v užšom slova zmysle predstavuje techniky a metódy práce s človekom prežívajúcim krízu v základných životných podmienkach. Príspevkom sme poukázali nielen na príčiny a klasifikáciu bezdomovectva z hľadiska sociálnej práce, ale aj na možnosti krízovej intervencie pre osoby bez prístrešia a sociálnej pomoci tejto skupine ľudí. Prezentovaním teoretických východísk problematiky bezdomovectva sme zistili, že bezdomovectvom je ohrozený každý človek. Príčinou môže byť strata zamestnania, či problémy v rodine, ktoré neskôr často skomplikuje akýkoľvek sociopatologický jav.

LITERATÚRA

- Bariak, I. 2018. *Klasifikácia a príčiny bezdomovectva na Slovensku z hľadiska sociálnej práce*. In: [online]. [cit 2023-07-29]. Dostupné na internete: https://www.szspektrum.eu/wp-content/uploads/2018/08/Bariak_01.pdf)
- Barták, M. 2004. *Zdravotní stav populace bezdomovců v ČR a jeho determinanty I. Zdravotná politika a ekonomika - zborník*. Kostelec nad Černými lesy : IZPE, 2004, č.7. ISSN 1213-8096.
- Beňová, N. 2008. *Bezdomovci, ľudia ako my*. Bratislava : Proti prúdu, 2008. 78s. ISBN 978-80-969924-1-6.
- Buzássyová, A., Jarošová, K. a kol. 2006. *Slovník súčasného slovenského jazyka*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 2006. 1134 s. ISBN 978-80-224-0932-4.
- Draganová, H. a kol. 2006. *Sociálna starostlivosť*. Martin: Osveta, 195s. ISBN 80-806324-0-3.
- Hradecká, V., Hradecký I. 1996. *Bezdomovectví – extrémní vyloučení*. 1. vydání. Praha : Naděje, 1996, 107 s. ISBN 80-902292-0-4.
- Kilíková, M., Hrindová, T. 2019. *Komparácia foriem domácej starostlivosti*. In: Zborník vedeckých prác. V. Medzinárodnej vedeckej konferencie „Nevyhnutnosť dlhodobej sociálno-zdravotnej starostlivosti v Slovenskej republike.“ Collegium Humanum – Szkoła Główna Menedżerska Warszawa 2019, s. 200-206, ISBN 978-83-952951-0-2.
- Kraus, B., et al. 2007. *Sociální patologie*. 1. vydání. Hradec Králové : Gaudeamus, 2007, 325 s. ISBN 978-80-7041-896-3.
- Laca, P. 2014. *Tolerancia a sociálne predsudky v medziludských vzťahoch multikultúrnej reality*. In: Time management – rodinný život verzus pracovný čas a poslanstvo osobnosti bl. Sára Salkaházi. Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou, 8. ročník. Košice : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2014, s. 104-110. ISBN 978-80-7165-959-4.
- Laca, S. 2016. *Sociálna pedagogika verzus sociálna práca*. Praha : PVŠPS, 2016, 187 s. ISBN 978-80-906237-0-5.

- Laca, S. 2014. *Sociopatológia v pedagogických súvislostiach*. Brno : Institut medzioborových študií, 2014, 175 s. ISBN 978-80-871-8246-8.
- Marek, J. a kol. 2012. *Bezdomovectví v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Praha : Portál, s.r.o., 175 s. ISBN 978-80-262-0090-1.
- Marek, J., Strnad, A., Hotovcová, L. 2012. *Bezdomovectví v kontextu ambulantních sociálních služeb*. 1.vyd. Praha: Vydavatelstvo Portál, 2012. 175 s. ISBN 978-80-262-0090-1.
- Matoušek, O. 2003. *Slovník sociální práce*. Praha : Portál, 2003. ISBN 80-717854-9-0.
- Pěnkava, P. 2002. *Sociální práce s osobami bez přístřeší*. In: ETHUM : Bulletin pro sociální pomoc, prevenci a intervenci. Praha : Sdružení pro sociální pedagogiku a sociální prevenci. 2002, č. 35, s. 50-63. ISSN 1213-6204.
- Průdková, T., Novotný, P. 2008. *Bezdomovectví*. Praha : Vydavatelstvo Triton, 2008, 93 s. ISBN 978-80-7387-100-0.
- Strieženec, Š. 1996. *Slovník sociálneho pracovníka*. Trnava: AD, 255s. ISBN 80-967589-0-X.
- Špatenková, N. a kol. 2004. *Krize: psychologický a sociologický fenomén*. Praha : Grada, 2004. 132 s. ISBN 80-247-0888-4.
- Šrobárová, S. 2014a. *Riešenie záťažových situácií, krízová intervencia a sociálna opora*. In: Kozoň, A. a kol. 2014. *Sociálne zdravie jedinca a spoločnosti*. Trenčín : SpoSoIntE, 2014. 405 s. ISBN 978-80-89533-12-1.
- Tvrdoň, M., Kasanová, A. 2004. *Chudoba a bezdomovectvo*. Nitra: Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF, 2004. s. 34-80. ISBN 80-8050-776-7.
- Ústava Slovenskej Republiky. Listina Základných Práv A Slobôd. 2022. Bratislava: Poradca s.r.o., 2022, 120 s. ISBN 978-80-816-2229-8.
- Vágnerová, M. 2008. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. vyd. Praha: Vydavatelstvo Portál, 2008. 748 s. ISBN 978-80-7367-414-4.
- Zákon č.448 /2008 Z. z o sociálních službách a o změně a doplnění zákona č.455/1991 Zb. o živnostenském podnikání.